

K výtvarné výchově a výtvarnému výrazu

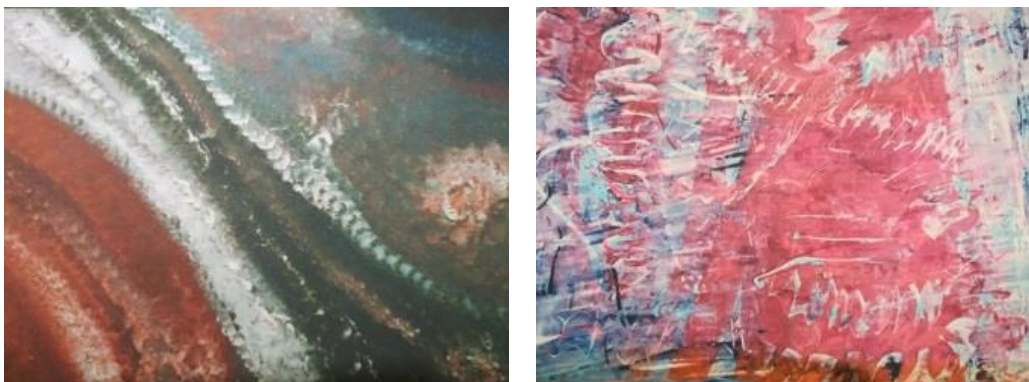
Monika Plíhalová

2018

Katedra výtvarné výchovy a kultury FPE ZČU v Plzni

1. Výtvarná výchova a výtvarný výraz

Studijní text je koncipován jako krátké úvodní seznámení se současným pojetím **výtvarné výchovy** jako integrální součásti všeobecného vzdělávání, se základním repertoárem **výtvarných prostředků** a v neposlední řadě také s **uměním** jako základním inspiračním východiskem pro práci učitele výtvarné výchovy.

„První obraz je ztvárněn postupným vrstvením barev. Na malování jsem použila různě tlusté štětce a temperové barvy a namíchané odstíny barev, které vyjadřovaly moji momentální náladu. V dalším obraze jsem se za pomoci experimentování pokusila vyjádřit vztek. K této tvorbě jsem použila tiskařské barvy, váleček a příborový nůž. Když si teď obě práce prohlížím, je mezi nimi vidět rozdíl. Z prvního obrazu vnímám, že barvy jsou teplejší, přechody linií pozvolné, ačkoliv jsou barvy kontrastní. Avšak „Vztek“ je ostrý, barvy na mě působí výrazně až dráždivě a zároveň studeně.“ (převzato ze seminární práce studentky 1. Ročníku studia učitelství pro MŠ)

Přívlastek „výtvarný“

Jedním z pojmů důležitých pro studium výtvarné výchovy je nepochybně samotný přívlastek „**výtvarný**,“ který provází samotné označení oboru. H. Hazuková rozlišuje jeho dva základní významy. Prvním z nich je význam **technický**, který souvisí s využíváním speciálních prostředků působících především na zrak a hmat. Využíváním těchto specifických vizuálně-haptických prostředků se výtvarná výchova odlišuje od jiných „výchov“ - např. od hudební, literární, dramatické (Hazuková, 2011). Repertoáru výtvarných prostředků v zestručněném výčtu bude věnováno další téma tohoto kurzu (viz „Výrazové prostředky výtvarného umění“).

Se způsobem, jak jsou tyto speciální prostředky využity, souvisí druhý význam přívlastku „výtvarný“. Zde se jedná o význam **hodnotící**. Označíme-li některý předmět či jev jako výtvarný, vypovídáme o jeho specifické kvalitě a slovy obtížně vyjádřitelných vlastnostech (Hazuková, 2011). O tom, který objekt je hodnocen jako výtvarný, přitom rozhoduje především zkušenost, obeznámenost a kulturní zázemí hodnotitele.

Výtvarný výraz

Ve výtvarném vyučování hraje podstatnou roli skutečnost, že výtvarný projev je možné vnímat a využít jako prostředek osobního vyjádření a předmět skupinové komunikace (Slavík). V této souvislosti se setkáváme se s označením výtvarný výraz, který se pojí s několika charakteristikami.

Výraz je český ekvivalent starověkého latinského *expressio*. Příbuzné latinské adjektivum *expressus* se do češtiny překládá nejenom jako *výrazný*, případně *vytlačený* (ve smyslu utvořený, vymodelovaný), ale také *zřetelný* nebo *patrný*. Dle J. Slavíka se tedy s (výtvarným) výrazem pojí dva důležité rysy. Prvním z nich je **vynikání** – díky svým smyslovým kvalitám (např. využitím barev, struktur a tvarů)

výtvarný výraz účinně a intenzivně působí na diváka a obrací jeho pozornost k výrazovým procesům, které stály u jeho zrodu. Druhým z rysů výrazu je **podmíněnost** - výtvarný výraz by nebyl výrazem, pokud by byl oproštěn od autora a významů, které do něj ukryl a které je následně možné interpretovat (Slavík, 2006).

Osobitý výtvarný výraz je žádoucím aspektem výtvarné tvorby dětí i dospělých. Následující kurz je otevřením cesty k jeho utváření a rozvíjení.

Výtvarná výchova a její současné cíle

Pojetí výtvarného vzdělávání prošlo napříč staletími podstatnými změnami. Od původního předmětu „kreslení“ koncem 18. století do povinného vzdělávání se cíle a zaměření vyučovaného předmětu posunuly směrem k otevření se světu dítěte, jeho přirozeným potřebám i vývojovým specifikům. Výrazně se přiklonily také k aktuálním tendencím výtvarného umění jako neodmyslitelné základně výtvarného vzdělávání.

- **Výtvarná výchova je chápána jako součást všeobecného vzdělávání.** Výtvarné vzdělávání nepřináší účinek pouze pro úzkou skupinu výtvarně nadaných dětí, ale umožňuje každému jednotlivci nalézt skrze výtvarné činnosti cestu k vypořádání se s okolním světem, a to s uplatněním smyslového vnímání, emocionálního a racionálního poznávání i logického myšlení (Hazuková, 2000, s. 51).
- **Výtvarná výchova je vzdálena direktivním návodům a zaručeným postupům.** V souladu s aktuálními tendencemi v preprimárním vzdělávání se pohybuje v proudu pedagogického konstruktivismu, v němž se mění pozice dítěte z pasivního příjemce na aktivního tvůrce (Stadlerová, 2010). Nadměrné využívání šablon a schematických řešení výtvarných úkolů ustupuje ve prospěch autentického výtvarného projevu dítěte motivovaného vhodně zvoleným námětem.
- **Mezi hlavní přínosy výtvarné výchovy nepatří v první řadě zobrazovací schopnosti dítěte.** Výtvarnou výchovu provází oproti tomu podpora dovedností potřebných k životu v proměnlivém světě současné společnosti, ve které výtvarná tvořivost a schopnost dešifrovat vizuální sdělení nachází širší uplatnění nežli slepý nácvik technických postupů a bezduchá výroba ornamentálních kompozic (Šobáňová, Musilová, Beková, 2014).
- **Nelze opomíjet význam výtvarného umění coby nositele obsahu i prostředků výtvarného vzdělávání.** Jen těžko si lze představit výtvarnou výchovu bez opory o uměleckou tvorbu. Současné tendence výtvarného umění přitom hrají stejně důležitou roli jako jeho dlouholetá tradice.
- **Pojetí výtvarné výchovy je odvislé od podoby současné kultury.** Rozvíjení orientace v současné kultuře, kterou jsme díky přebytku všudypřítomných obrazů navykli označovat jako „vizuální“, nabývá ve výtvarné výchově mimořádné důležitosti.

Zdroje

HAZUKOVÁ, Helena a Pavel ŠAMŠULA. Didaktika výtvarné výchovy I. Praha: Univerzita Karlova, 2005. ISBN 80-7290-237-7.

HAZUKOVÁ, Helena. Výtvarné činnosti v předškolním vzdělávání. Praha: Raabe, 2011. Nahlížet - nacházet. ISBN 978-80-87553-30-5.

SLAVÍK, J. Výtvarný výraz – nástroj arteterapie. Arteterapie (časopis České arteterapeutické asociace), 2006, 4, č. 12, s. 7 – 19. ISSN 1214-4460.

STADLEROVÁ, Hana. ZOP: zkušenost, odbornost, praxe v psychodidaktické přípravě učitele výtvarné výchovy v primárním vzdělávání. Brno: Masarykova univerzita, 2010. ISBN 978-80-210-5399-1.

ŠOBÁŇOVÁ, Petra, Jana MUSILOVÁ a Monika BEKOVÁ. Přínos vzdělávacího oboru výtvarná výchova očima výtvarných pedagogů. In: UHL SKŘIVANOVÁ, Věra (ed.) Pedagogika umění - umění pedagogiky, aneb, Přínos oboru výtvarná výchova ke všeobecnému vzdělávání. Ústí nad Labem: UJEP, 2014, 57 - 82. ISBN 978-80-7414-663-3.

2. Výrazové prostředky výtvarného umění

Výtvarné výrazové (vyjadřovací) prostředky jsou základními stavebními články výtvarné formy (Bláha, Slavík, 1997). Jejich objasnění je důležité nejen pro hledání cesty k výtvarnému výrazu, ale také pro usnadnění komunikace o uměleckém díle či vlastní výtvarné tvorbě.

„Jako výtvarné prostředky lze označovat soubor všech speciálních materiálních i nemateriálních prostředků, s nimiž pracujeme při výtvarné tvorbě, výtvarných představách i fantazii, výtvarném vnímání a komunikaci o výtvarných jevech. (...) Jejich znalost a dovednost zacházet s nimi, tzn. i schopnost jejich vhodného výběru, je nezbytnou součástí „učiva“ výtvarné výchovy, ale nikoli ve smyslu „řemesla“, ale i náhledu na tvorbu sdělení výtvarnou tvorbou a jejich interpretaci (Hazuková, 2011).“

H. Hazuková nabízí pro účely preprimárního vzdělávání ve výtvarné výchově přehled výtvarných prostředků, které člení do následujících skupin:

- **Prvky (elementy) výtvarné řeči:** bod, linie, barva, plocha, prostor, hmota, objem, světlo, struktura, prostor aj.¹
- **Vztahy mezi elementy:** symetrie, asymetrie, rytmus, kontrast, harmonie, proporcionalita, dynamičnost, staticita, labilita, stabilita aj.
- **Výtvarné symboly:** významy, které divák odhaluje ve výtvarných formách a které jsou závislé na obraznosti, představivosti a fantazii tvůrce i diváka
- **Procesy tvorby (způsoby transformace skutečnosti):** napodobení, náznak, nadsázka, zjednodušení, idealizace, parafráze, stylizace, personifikace aj.
- **Materiálně-technické prostředky realizace:** výtvarné techniky (malba, kresba, otiskování, modelování, konstruování, lepení aj.), výtvarné instrumenty (tužka, štětec, rydlo, špachtle, suché pastely aj.), výtvarné materiály (papír, textil, barviva, sochařská hlína aj.)

Ačkoliv by analýze prvků vizuálně obrazného vyjádření bylo možné věnovat značnou pozornost, pro účely úvodního kurzu se omezíme na několik zástupných pojmů nezbytných pro základní porozumění výtvarnému vyjádření.

Na tomto místě je však nutné poznamenat, že výčet výtvarných prostředků může být v kontextu současného umění značně zavádějící. Výrazové prostředky prodělaly v průběhu staletí výrazné změny. Tradiční materiály byly z části nahrazeny novými, do hry vstoupily také nové technologie a média. „Výtvarno“ navázalo spolupráci s ostatními výrazovými prostředky, hranice mezi jednotlivými žánry a druhy umění se stále více rozpouštějí. Proměnám současného umění, jež se zanechalo výrazný otisk také v aktuálním pojetí výtvarného vyučování, bude proto věnováno další téma tohoto kurzu (viz „Tradice a současnost výtvarného umění“).

Bod

¹ V oficiálních kurikulárních dokumentech (Rámcové vzdělávací plány pro různé stupně vzdělávání) se setkáváme spíše označením „prvky vizuálně obrazného vyjádření“.

Bod je jedním ze základních prvků výtvarného vyjadřování, ze kterého se skládají linie a plochy. Stojí-li samostatně, může nasměrovat naši pozornost k určité věci. Vyvolává dojem neklidu i harmonie v závislosti na svém umístění ve formátu. Při rozložení skupin bodů v kompozici dochází k rozehrání rytmických vztahů uvnitř obrazu (Rochovská, Krupová, 2016).

Linie

Linie je z hlediska geometrie přímý či zakřivený pohyb bodu v ploše či prostoru. „Tvoří obrys tvaru, ale také jej modeluje lineární šrafurou, je základní složkou řady ornamentů a také písma, je na ní rovněž založena lineární perspektiva. Linie však může být vytvořena také dotykem dvou barevných ploch, může být ukryta v rytmu ploch, v rytmu sochařské hmoty (Baleka, 1997).“

Linie je neodmyslitelně spjata s kresbou. Základním stavebním prvkem pro malbu je oproti tomu **skvrna**, která zabírá plochu obrazu s různou velikostí a orientací. Klíčová stavební jednotka pro sochu je potom **hmota** zabírající určitý objem.

Linii je možné vnímat také jako dynamickou dráhu, jakousi vizuální cestu, která umožňuje očím pohybovat se po obraze. Stává se tak zaznamenáním určitého časového úseku, zachycením gesta, po kterém zůstává na povrchu zřetelná stopa. S experimenty s kresebnými liniemi je spjata např. tvorba českého umělce Dalibora Chatrného. V cyklu „kreseb obouruč“ rytmicky zaznamenával kresebné stopy obou rukou zároveň (viz odkaz níže).

<http://dalibor.chatrny.cz/picture.php?/11604/category/165>

Barva

Linie, skvrna i hmota jsou z hlediska tradičního modelu základní stavební prvky výtvarného jazyka. Tyto stavební prvky jsou abstraktní, teprve ve spojení s vyjadřovacími prostředky – tvarem, barvou, materiálem a světlem vstupují do vztahů, vytvářejí znaky a konotace (Rochovská, Krupová, 2016).

Barvu nelze díky jejím jedinečným vlastnostem od výtvarného vyjádření oddělit. „Barva tvoří součást hmotné, smyslové a významové struktury díla. (...) Barvám je v závislosti na kulturním zázemí, v nichž je využívána, připisována určitá symbolika. Důležitá je také psychologická charakterizace barev, jež je dána dojmem jejich teplosti a aktivity. Za teplé, aktivní a dynamické barvy bývají považovány žlutá, červená a oranžová, za chladné, uklidňující a statické jsou považovány zelená a modrá (Baleka, 1997, s. 42).“ Barvy vstupují podobně jako spolu s liniemi, body, tvary, hmotou a dalšími prvky výtvarného vyjádření do vztahů, ovlivňují se navzájem a spoluutváří kompozici daného díla.

V křesťanské symbolice bývá modrá spojována s barvou roucha Panny Marie. Zde je vyjádřením ochranného poslání matky (Baleka, 1997).

Mistr třeboňského oltáře, Madona roudnická, kol. 1380

<https://commons.wikimedia.org>

Zdroj/fotograf: Národní galerie v Praze

Světlo

Světlo je přírodní forma energie, která je z hlediska výtvarného umění mimořádně důležitá. Ve svém spektru zviditelňuje všechny barvy a zviditelňuje svět. V kresbě, grafice a malířství je světlo zobrazovaným prvkem. Prostřednictvím světla a stínu je na dvourozměrné ploše vytvářena představa trojrozměrného prostoru (viz způsob modelování tvaru v kresbě Leonarda da Vinci).

Leonardo da Vinci, Studie paží a rukou, kol. 1474

<https://commons.wikimedia.org>

Zdroj/fotograf: <http://www.drawingsofleonardo.org>

Materiál

Mezi výrazové prostředky výtvarného umění patří nepochybně také materiál a pro něj charakteristické vlastnosti. Využití různého materiálu (či jeho zobrazení ve formě textur) ovlivňuje výslednou podobu i význam výtvarného díla. Odlišnosti materiálu a jejich proměny je možné sledovat na následujícím videu – „Dialogu“ Jana Švankmajera.

Prostor

Kategorie prostoru hraje ve výtvarném umění důležitou roli. Každé malířské nebo sochařské dílo řeší ve svém odrazu skutečnosti otázku prostoru. V sochařství je otázka položena trojrozměrnou hmotou. Malířství a grafika řeší otázku prostoru na dvojrozměrné obrazové ploše způsobem jeho zobrazení. To může být v různé míře iluzivní, tvořené především perspektivou (Baleka, 1997).

Vztahy mezi elementy výtvarné řeči

Jen stěží si lze představit izolovat jednotlivé prvky výtvarné řeči od sebe a nevnímat je v jejich vzájemných vztazích (světlostní poměry, barevné kontrasty, proporční vztahy a jiné). Celkové uspořádání (kompozice) vizuálních částí je významným aspektem uměleckého díla. Sledování těchto vztahů je nezbytnou podmínkou porozumění uměleckému dílu. Osvojit si dovednost jednotlivé prvky kombinovat a záměrně jejich vztahů využívat je důležitým krokem pro vlastní výtvarné vyjádření.

Rozmanitost vztahů lze nejlépe ilustrovat na příkladu konkrétních uměleckých děl. Srovnat lze např. dvě fotografická zátěže – Jana Svobody (http://www.artmap.cz/sites/default/files/styles/event_big/public/201502/jan-svoboda-filosof-ticha.jpg?itok=n4bGP1aj) a Josefa Sudka (https://vltava.rozhlas.cz/sites/default/files/styles/cro_16x9_tablet/public/images/03757971.jpeg?itok=yd9_85gP×tamp=1481033303). Při bližším pohledu na obě fotografie lze snadno vyhledat, pojmenovat a odlišit alespoň některé z následujících vztahů:

Symetrie vs. asymetrie

rytmus,

kontrast vs. harmonie

proporcionalita

dynamičnost vs. staticita

labilita vs. stabilita

Zdroje:

BALEKA, Jan. Výtvarné umění: výkladový slovník : (malířství, sochařství, grafika). Praha: Academia, 1997. ISBN 978-80-200-1909-7.

HAZUKOVÁ, Helena. Výtvarné činnosti v předškolním vzdělávání. Praha: Raabe, 2011. Nahlížet - nacházet. ISBN 978-80-87553-30-5.

ROCHOVSKÁ, Ivana a Dagmar KRUPOVÁ. Umělci v mateřské škole: aktivity zaměřené na interpretaci výtvarného umění. Přeložil Michaela ŠKULTÉTY. Praha: Portál, 2016. ISBN 978-80-262-1120-4.

ŠAMŠULA, Pavel a Jarmila HIRSCHOVÁ. *Průvodce výtvarným uměním IV*. 3. vyd. Úvaly: Albra, 2006. Pomocné knihy pro učitele a žáky (Albra). ISBN 80-7361-005-1.

Zdroje obrázků:

<http://www.artlist.cz/dalibor-chatrny-945/>

https://www.youtube.com/watch?v=PtSkynQheyg&t=9s&has_verified=1

https://vltava.rozhlas.cz/sites/default/files/styles/cro_16x9_tablet/public/images/03757971.jpeg?itok=yd9_85gP×tamp=1481033303

http://www.artmap.cz/sites/default/files/styles/event_big/public/201502/jan-svoboda-filosof-ticha.jpg?itok=n4bGP1aj

<http://dalibor.chatrny.cz/picture.php?/11604/category/165>

https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Madona_roudnick%C3%A1,_N%C3%A1rodn%C3%AD_galerie_v_Praze.jpg

https://commons.wikimedia.org/wiki/Leonardo_da_Vinci#/media/File:Study_of_Arms_and_Hands.jpg

3. Tradice a současnost výtvarného umění

Výtvarné umění, především pak jeho aktuální proudy, nelze ve výtvarném vyučování opomíjet. Nefiguruje zde jako jeden z náhodných zdrojů inspirace, ale je samotným nositelem obsahu i prostředků vzdělávání. V proměnlivých společenských poměrech 20. a 21. století došlo k výrazným změnám také na poli výtvarného umění. Ačkoliv jsou znaky, které současné umění využívá, pro laickou veřejnost často nesrozumitelné a obtížně uchopitelné, není možné se jim vyhýbat. Je zajímavé si uvědomit, že od doby vzniku prvních abstraktních obrazů, které dosud nejsou veřejností zcela přijaty, uplynulo již více než sto let. Základní vhled do problematiky současného umění a příčin jeho proměn může usnadnit cestu k jeho porozumění.

Do tradičního proudu výtvarného umění řadíme zpravidla **kresbu, malbu, grafiku a sochařství**. V průběhu 20. a 21. století se k tradičním technikám připojila celá škála nových výtvarných forem a jejich rozličných kombinací – např. **asambláž, koláž, konceptuální umění, instalace, akční umění, happening, performance, body art, videoart, land art, sound art** aj., jejichž objasnění budou mimo jiné věnovány následující kapitoly.

Tradiční představa uměleckého díla coby dokonalé olejomalby, na které vypadají jablka, sklenice a džbány „jako živé“ byla narušena a překonána. Nejen, že se obrazy během staletí často vzdálily od renesančních principů iluzivního zobrazování, ale do galerií pronikly také objekty každodenní reality, videoprojekce či rozsáhlé instalace. Zodpovězení otázky „Co je umění?“ se tak stalo ještě problematičtější. Tendence stavět se do role hodnotitele kvality uměleckých objektů je ve společnosti přesto velice rozšířená. Zdá se, že je snadné třídit galerijní exponáty na „umělecké“ a „neumělecké“ a tyto „neumělecké“ bez hlubšího přemýšlení zavrhnout. Podobný přístup přináší do výtvarného vyučování vážné problémy, a to nejen v rámci mateřské školy. Možná, že utkvělá představa umění coby sbírky krásných a dokonalých obrazů souvisí také se sklonem vyžadovat od dětí výrobu vydařených obrázků zdobících nástěnku. Pokoušet se definovat umění dalece přesahuje rámec tohoto kurzu. Je však nutné si na tomto místě uvědomit, že umění se stejně jako výtvarná výchova dotýká širokých oblastí lidského vnímání, prožívání a myšlení. Jeho funkce nelze omezovat na dekoraci stěn obývacích pokojů, stejně jako dětské výtvarné práce ponížovat na pouhou výzdobu školních tříd.

Příčiny změn výtvarných prostředků mohou být různé. K jejich pochopení může výrazně napomoci promítnout si proměny umění na pozadí společenských poměrů 20. a 21. století. Jako ilustrativní příklad lze uvést nedávné výstavy Západočeské galerie v Plzni, která představila v Masných krámech umělecká díla z českého prostředí, která zrcadlila události totalitních režimů (viz <http://www.zpc-galerie.cz/cs/tenkrat-v-evrope-cesti-umelci-v-totalitnich-rezimech-1938-1953-816> a <http://www.zpc-galerie.cz/cs/anatomie-skoku-do-prazdna-rok-1968-umeni-v-ceskoslovensku-1263>).

Není však třeba obracet se pouze k minulosti. K objasnění podob současného umění je užitečné uvědomit si, jak vypadá naše bezprostřední okolí. Přebytek obrazů je v současné společnosti natolik všudypřítomný, že k jeho popisu využíváme označení „**vizuální kultura**“. Současní umělci se v tomto světě pohybují, hledají a rozvíjí nové prostředky komunikace a aktuální problémy vizuálního světa zrcadlí ve své tvorbě. Mezi hlavní cíle výtvarné výchovy proniká požadavek rozvíjení „**vizuální**

gramotnosti“, tedy naučit děti orientovat se v chaotickém světě obrazů, číst vizuální sdělení a kriticky na ně nahlížet.

Obsáhnout všechny podoby současného umění v omezeném rozsahu úvodního kurzu není možné. Následující kapitoly jsou pojaty jako pouhý náznak možností, jak uvažovat o **cestách výtvarného experimentu** ve 20. a 21. století.

Tradice evropského výtvarného umění

Na počátku cesty k hledání netradičních výtvarných prostředků ve 20. a 21. století je vhodné pokusit se alespoň naznačit, jaké umělecké dílo lze označit jako „tradiční“. Ve své knize „Způsoby vidění“ Berger spatřuje tradici evropského výtvarného umění v **olejomalbě a perspektivním zobrazení**, které umožňují realistické a iluzorní zobrazení skutečnosti (Berger, 2016). Jako zástupce tradičního proudu v umění je tedy možné uvést např. Jacquese Louise Davida a jeho „Přísahu Horatiů“ z roku 1784. Za tradiční prvky je přitom možné považovat:

- Využití techniky **olejomalby**, která umožňuje pracovat s detaily a vyvolat tak dojem zobrazení viděné reality
- **Figurativnost** (figurativní umění na rozdíl od umění abstraktního či nefigurativního tvarově vychází ze zrakové zkušenosti a v různé míře zachovává podobu viditelné skutečnosti (krajinných útvarů, postav, věcí apod.)
- **Perspektivní zobrazení** (Perspektiva je způsob zobrazení, který zachovává prostor, objekty a jejich vzájemné vztahy tak, jak se jeví lidskému oku.)
- **Lokální barevnost** (Místní barvy, barvy chápané jako přirozená objektivní součást předmětu.) a **lomené barvy** (Vznikají vzájemným mícháním barev.)
- Modelování tvaru pomocí **světla**
- **Klasicismus**, jako jeden z tradičních směrů výtvarného umění
- Volbu **námětu** z antické mytologie

J.-L. David, *Přísaha Horatiů*, 1784

<https://commons.wikimedia.org>

Zdroj/fotograf: wartburg.edu

<https://www.youtube.com/watch?v=o69BAO51BGI>

Netradiční pojetí malby

Do protipólu k Davidově klasicistní malbě lze položit například akční malbu Jacksona Pollocka. J. Pollock byl americký autor, jehož nový přístup k malbě zanechal od poloviny minulého století hluboký otisk v historii umění. „Gestická“ nebo „akční malba“, jak bývá jeho tvorba označována, spočívá v zapojení gesta, pohybu a spontánnosti do procesu malby.

Za netradiční prvky lze (srovnáme-li Pollockovu práci s J.-L. Davidem) považovat:

- Na rozdíl od práce „Přísahy Horatiů“ se jedná o umění **abstraktní** (Abstraktní umění na rozdíl od umění figurativního nezobrazuje konkrétní podobu viděné skutečnosti, ale dojmy, pocity, vztahy prostřednictvím volných výrazových prostředků, které existují samy o sobě (Bláha, Slavík, 1997).
- Netradiční technika **dripping** (kanutí barvy nahrazující nanesení barvy štětem – lití, cákání, vrhání barvy na plátno) a rozměrný formát (J. Pollock pracoval s velkoformátovými plátny i 3 – 6 m) kladenými na zem)
- Práce s **náhodou**, spontánností, pohybem (Na rozdíl racionální kompozice J.-L. Davida, kde svou úlohu sehrál spíše rozum.)
- **Abstraktní expresionismus** (silně citový proud abstraktivního umění, který klade důraz na bezprostřednost malířského projevu)

Jackson Pollock, Bluepoles, akční malba

<https://commons.wikimedia.org>

Zdroj/fotograf: <https://makia.la/obras-de-arte-contemporaneo-famosas/>

„Zadívejte se na Pollockův obraz a řekněte několik slov, která vás bezprostředně napadají. Patrně mezi nimi budou převládat výrazy vyjadřující pohyb, rytmus nebo sílu. Není divu, vždyť obraz je zachycením živelného procesu akční malby. Sledujte stopy barvy a pokuste se pohybem ruky zopakovat některé postupy, jimiž umělec lil, cákal nebo vrhal barvu na plátno. Vyzkoušejte si to i doopravdy, se skutečnými barvami a balicím papírem místo plátna. Pokud do hry na tvorbu vstoupíte s dostatečným úsilím, patrně zažijete pocit zvláštního uvolnění a radosti z rytmu, podobný tanečním zážitkům z diskotéky. Vláda lidského rozumu ustupuje do pozadí a ke slovu se dostávají prapůvodní smysly a city. Jako bychom se navraceli k prvotním energetickým zdrojům lidské kultury. Právě tato energie je zachycena v Pollockových obrazech (Bláha, Slavík, 1997).“²

Nové přístupy k malbě lze samozřejmě zaznamenat u řady umělců 20. i 21. století. Jako příklad lze uvést Yvese Kleina a jeho antropometrii či současného českého umělce Evžena Šimeru. Yves Klein používal místo štětce modelky potřené typickou modrou barvou, které na plátně zanechávaly živoucí

² Publikaci „Průvodce výtvarným uměním V“, z níž je vyňat tento komentář, lze důrazně doporučit jako cenný informační zdroj pro základní seznámení s výtvarným uměním 20. století.

otisk lidského těla.³ Evžen Šimera dále experimentuje s technikou akční malby. Z videa je patrný jeho pokus s gravitací, když maloval ve stavu bez tíže.

Cizorodé prvky v tradičním médiu

Významný odklon od tradičního výtvarného vyjádření lze spatřovat také ve vpádu předmětů každodenní reality do uměleckého díla. Příkladem mohou být například asambláže Kurta Schwitterse, který vnáší do svých kompozic různé provázky, kusy dřeva, dráty, odstřížky plechu, zátky, nálepky a dokonce i věci ze smetiště. Svá díla vytvářel metodou „poezie v klobouku“, podobně jako dadaisté tvořili své básně.⁴

Kurt Schwitters - Merz Rossfett (1919)

Zdroj: <https://www.flickr.com/photos/centralasian/5821763825>

Dalo by se říci, že všestranný umělec Marcel Duchamp učinil převrat v historii umění, když do galerie přenesl obyčejný předmět – pisoár. Samotná změna kontextu, tedy umístění předmětu do galerie, změnila nahlížení na umělecké dílo i na jeho autorství a otevřela nové otázky po smyslu a funkcích umění.⁵

Marcel Duchamp, Fontána, 1917

https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Fontaine_Duchamp.jpg

Photoshop (me), original photo GNU from [Gtanguy](https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Fontaine_Duchamp.jpg)

Od materiálu k myšlence a zpět

Vedle změn ve výběru materiálu pro umělecké dílo nelze opomíjet také jeho myšlenkovou základnu. Autorský koncept (záměr) se dostal do popředí zájmu. Tento jev je nejpatrnější v proudu, který

³ **Body art** je jedna z forem akčního umění, při níž se lidské tělo používá jako výtvarný prostředek – od jednoduchých tělesných otisků přes zásahy do vlastního těla.

⁴ **Asambláž** je trojrozměrné výtvarné dílo sestavené z různých předmětů a materiálů. Jedná se o trojrozměrnou obdobu koláže.

⁵ V případě převzetí předmětu jako celku a jeho povýšení na umělecké dílo hovoříme o tzv. **ready-made**.

nazýváme **konceptuální umění**. Chápe výtvarné dílo spíše jako myšlenkový koncept než jako předmětnou, smyslovou realizaci. Materiál a další výtvarné prostředky je přitom nutno chápat jako nezbytnou podmínku vyjádření autorského konceptu. Ačkoliv konceptuální umění vstoupilo na scénu koncem šedesátých let minulého století, jeho vlivy jsou dodnes aktuální. Lze se o tom přesvědčit např. u českého umělce Jiřího Černického a jeho díla *Slzy pro Etiopii*: „*Galerii jsem přestavěl na kancelář sloužící jako centrum charity a vyzval obyvatele města, aby se zúčastnili „sbírky slzí“ pro postižené Etiopany. Prostřednictvím živých i mediálních přednášek jsem se snažil vtáhnout občany, jejichž kvalita znalostí o této části světa byla skoro nulová, do diskuse o problémech vzdálených Afričanů. Poskytoval jsem konkrétní a podrobné informace se snahou zapůsobit na lidi, kteří by se pak mohli pokusit dát svým emocím volný průběh. Poté jsem občany města vyzval k dárcovství vlastních slz, které by se staly konkrétním důkazem o skutečném citovém prožitku svědčícím o empatii a soucítění. Aby nedocházelo k vytváření psychických bloků (šlo v podstatě i o určitý druh speciální psychoterapie), dal jsem účastníkům možnost, aby brečeli nejen do speciálních kontejnerů připevněných na okenních tabulích galerie, ale také v intimitě prostoru, který si sami vyberou. Tato varianta se nakonec ukázala být přijatelnější, a tak pár z nich skutečně přineslo do kanceláře poloprázdné lahvičky slzí.*“ (Viz odkaz: <http://cernicky.com/cs/reactions/tears-for-world/>)

Umění jako nekonečná mozaika přístupů

Současné umění lze považovat za nekonečnou mozaiku přístupů (pluralita), jak realizovat autorské koncepty (záměry). Jako příklad lze uvést:

Performance (Forma akčního umění, ve které se spojují prvky několika uměleckých druhů (divadla, hudebního koncertu, poezie a výtvarného umění). Zajímavé performance lze zhlédnout např. u českého umělce Petra Nikla. Následující video je záznamem performance Švábí arabesky, při které nechává malé robotické hračky rozehrát kresebnou kompozici a vytvářet fascinující obrazce, vše za zvuku hudebních nástrojů a přítomnosti diváků.

<https://youtu.be/cL9N-6A1sLQ>

Umění instalace (Instalace je forma výtvarného umění založená na spolupůsobení výtvarných prvků a architektonického nebo přírodního prostředí, zaměřená na intenzivní prožívání prostoru a času). Jako příklad lze uvést např. dílo *Privat* od Františka Skály. Ve Valdštejnské jízdárně zbudoval malý pokojíček pro roztodivného tvora, na kterého mohl návštěvník galerie nahlédnout malým okénkem. (Viz odkaz:

http://archiv.protisedi.cz/sites/default/files/imagecache/slideshow_image/17230026_25744625803_9813_2060680459_o.jpg)

Sound art (Forma umění spojující výtvarné prostředky se zvukem.) Zde lze uvést např. působivou instalaci Boursiera Mougénota, který proměnil galerii v obrovskou voliéru a nechal ptactvo rozeznít zde umístěné elektrické kytary. https://youtu.be/stFyG_AAje8

Video art (Výtvarná tvorba, která se realizuje prostřednictvím videozáznamu.) V českém prostředí s videoartem experimentuje např. Jakub Nepraš, který prostřednictvím svých videí oživuje nové organismy a struktury. (Viz odkazy: <http://www.artlist.cz/jakub-nepras-2343/> a <http://www.ceskatelevize.cz/porady/10123096165-artmix/218562229000006/>)

Umění a nová média. Současné výtvarné umění není možné oddělit od života v současné medializované společnosti. Širokou škálu prostředků nových médií využívá či hodnotí prostřednictvím uměleckých děl. Jako příklad lze uvést M. Bielického a jeho *Falling times. Prostřednictvím vlastního serveru vizualizoval zprávy, kterými nás denně zahlcují nejružnější internetové stránky. Různé typy zpráv jsou zastoupeny přidělenými piktogramy, které jsou v aktuálním čase promítány na obrazovku monitoru.* (Viz odkaz: <http://fallingtimes.net/index.php?page=1&lang=cz>)

Umění a věda. Zdá se, že se hranice prostředků, kterých může výtvarné umění využívat, stále stírají. Zajímavé projekty nabízí propojení uměleckých přístupů s vědou. Tak mohl např. Jakub Jansa zaznamenat paměť rostliny na stěnu holešovického bytu (Viz odkaz od času 7:20 <https://www.ceskatelevize.cz/ivysilani/10123096165-artmix/217562229000005>)

Práce s tradičními materiály. Je samozřejmostí, že vedle nekonečných experimentů s možnostmi různých médií se v současném umění setkáváme také s tradičními prostředky výtvarného umění, které jsou nově přehodnocovány a využívány k vyjádření soudobých uměleckých záměrů. S technikou malby pracuje např. současný autor Vladimír Houdek (Viz odkaz: <http://www.artlist.cz/vladimir-houdek-5422/>)

Zdroje:

BALEKA, Jan. Výtvarné umění: výkladový slovník : (malířství, sochařství, grafika). Praha: Academia, 1997. ISBN 978-80-200-1909-7.

BLÁHA, Jaroslav a Jan SLAVÍK. *Průvodce výtvarným uměním*. 2. vyd. Úvaly: Albra, redakce SPL-Práce, 2007, 126 s. Pomocné knihy pro učitele a žáky (Albra, redakce SPL - Práce). ISBN 978-807-3610-388.

FOSTER, Hal. *Umění po roce 1900: modernismus, antimodernismus, postmodernismus*. V Praze: Slovart, 2007. ISBN 978-80-7209-952-8.

FULKOVÁ, Marie. *Diskurs umění a vzdělávání*. Jinočany: H & H, 2008. ISBN 978-80-7319-076-7.

ROCHOVSKÁ, Ivana a Dagmar KRUPOVÁ. Umělci v mateřské škole: aktivity zaměřené na interpretaci výtvarného umění. Přeložil Michaela ŠKULTÉTY. Praha: Portál, 2016. ISBN 978-80-262-1120-4.

BERGER, John, Sven BLOMBERG, Chris FOX, Michael DIBB a Richard HOLLIS. *Způsoby vidění*. V Praze: Labyrint, 2016. Labyrint fresh eye. ISBN 978-80-87260-78-4.

LINDAUROVÁ, Lenka, PROCHÁZKOVÁ, Bára, ed. *Mezera: mladé umění v Česku 1990-2014*. V Praze: Společnost Jindřicha Chalupeckého, 2014. Magnus art. ISBN 978-80-905317-3-4.

STURKEN, Marita a Lisa CARTWRIGHT. *Studia vizuální kultury*. Praha: Portál, 2009. ISBN 978-80-7367-556-1.

ŠAMŠULA, Pavel a Jarmila HIRSCHOVÁ. *Průvodce výtvarným uměním IV*. 3. vyd. Úvaly: Albra, 2006. Pomocné knihy pro učitele a žáky (Albra). ISBN 80-7361-005-1.

Zdroje obrázků a videí:

J.-L. David, *Přísaha Horatiů, 1784*. Dostupné z: https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Jacques-Louis_David,_Le_Serment_des_Horaces.jpg

Jackson Pollock, Bluepoles, akční malba. Dostupné z: <https://commons.wikimedia.org>

Kurt Schwitters - Merz Rossfett, 1919. Dostupné z: Zdroj:
<https://www.flickr.com/photos/centralasian/5821763825>

Marcel Duchamp, Fontána, 1917. Dostupné z:
https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Fontaine_Duchamp.jpg

<https://www.youtube.com/watch?v=HtRr0ySwf-U>

<https://youtu.be/cL9N-6A1sLQ>

https://youtu.be/stFyG_AAje8

Další odkazy:

<https://www.ceskatelevize.cz/ivysilani/10123096165-artmix/209562229000007>

<http://www.artlist.cz/vladimir-houdek-5422/>

<https://www.ceskatelevize.cz/porady/10123096165-artmix/218562229000006/>

<http://www.artlist.cz/jakub-nepras-2343/>

<https://www.ceskatelevize.cz/ivysilani/10123096165-artmix/217562229000005>

<https://www.ceskatelevize.cz/porady/10123096165-artmix/218562229000006/>

<https://www.ceskatelevize.cz/porady/10123096165-artmix/218562229000006/>

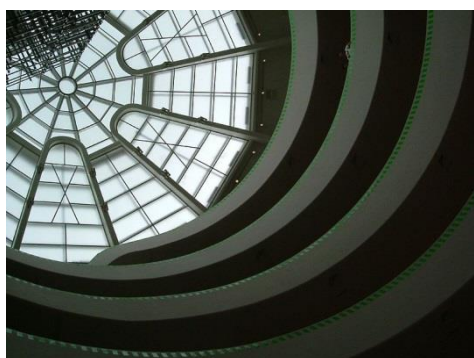
4. Galerie výtvarného umění

Galerie jsou instituce spravující sbírky výtvarného umění. Stávají se důležitými edukačními centry a badatelskými středisky. Galerie zpravidla vlastní sbírky, které uchovávají, rozšiřují a využívají ve stálých expozicích. Nabízí však návštěvníkům také krátkodobé výstavy uměleckých děl sestavených dle určité výstavní koncepce (Baleka, 1997).

Realizaci výstavy předchází zpravidla usilovná práce kurátorů, kteří ovlivňují její konečnou podobu a rozložení uměleckých děl ve výstavních sálech. V koncepci výstavy respektují také architektonické řešení prostoru galerie. Některé výstavy jsou umístěny do atmosféry historických budov, jiné dle konceptu „bílé krychle“ uzavírají svět umění před vnějším okolím.⁶ Zajímavé výstavy probíhají také v bývalých industriálních centrech.

Mezi světoznámé galerie patří např. Gugenheimovo muzeum moderního umění v New Yorku, které je stavebně koncipováno jako spirála navozující při procházení sbírkami pocit vzestupného kulturního vývoje lidstva (Baleka, 1997).

Návštěva krátkodobé výstavy či stálé expozice v galerii znamená přiblížit se porozumění výtvarnému umění. Jedinečnost zážitku spočívá mimo jiné v setkání s originály uměleckých děl. Školním skupinám (mateřské školy nevyjímaje) zpravidla galerie připravují pestré programy **galerijní animace**, které prostřednictvím aktivizačních činností zpřístupňují umělecké dílo dětskému divákovi (Šobáňová, 2012).

Interiér Gugenheimova muzea moderního umění v New Yorku

[https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Inside_the_Guggenheim_Museum_\(1150577084\).jpg](https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Inside_the_Guggenheim_Museum_(1150577084).jpg)

Zdroj/autor: [Rob Young](#) from United Kingdom

Mezi základní požadavky ke splnění tohoto kurzu patří reflexe návštěvy vybrané galerie. K jejímu výběru mohou napomoci následující informace a odkazy:

V Plzni je možné navštívit například:

Západočeskou galerii v Plzni a její dva výstavní prostory „Masné krámy“ a výstavní síň „13“, kde je možné dle aktuální nabídky zhlédnout krátkodobé výstavy zajímavých koncepcí.

<http://www.zpc-galerie.cz/cs>

DEPO 2015, kreativní zónu v prostoru bývalé vozovny městských dopravních podniků.

⁶ „Galerie vznikají podle stejně přísných pravidel jako středověké kostely. Dovnitř nesmí pronikat vnější svět, takže okna jsou obvykle zaslepená. Stěny jsou natřeny na bílo. Strop se stává zdrojem světla. Dřevěná podlaha je buď nalakovaná, takže klepání podpatků tu zní klinicky čistě, nebo ji pokrývá koberec a kroky jsou naopak neslyšné. Jakmile se však oči pustí do stěn, nohy mají pohov. Umění může svobodně, jak se říká „ožít vlastním životem“ (O’Doherty, 2014).

<https://www.depo2015.cz/>

Galerii Evropského domu, která navázala s katedrou výtvarné výchovy a kultury spolupráci (např. výstavou UMOPED, srdce svět...)

<https://svkpk.cz/pro-verejnost/zahranicni-knihovny/galerie-evropskeho-domu/>

Galerii Ve středu, spolupracující také se studenty katedry výtvarné výchovy a kultury.

<https://www.facebook.com/vestredu/>

Galerii města Plzně

<http://galerie-plzen.cz/>

Galerii Jiřího Trnky v Plzni

<http://www.uvu-plzen.cz/galerie.php>

Mimo Plzeň lze doporučit navštívit například:

Galerii Klatovy/Klenová

<http://www.gkk.cz/cs/>

Galerie výtvarného umění v Chebu

<http://www.gavu.cz/>

Galerii Středočeského kraje v kutné Hoře

<http://www.gask.cz/cs>

V Praze:

Sbírky a krátkodobé výstavy Národní galerie v Praze (např. expozici ve Veletržním paláci)

<https://www.ngprague.cz/>

Galerii Rudolfinum

<http://www.galerierudolfinum.cz/cs/>

Galerii Václava Špály

<https://www.galerievaclavaspany.cz/cs/>

Centrum současného umění DOX

<https://www.dox.cz/cs/>

Prostor pro živé umění **Meetfactory**

<http://www.meetfactory.cz/cs/>

a mnohé další...

Zdroje:

BALEKA, Jan. Výtvarné umění: výkladový slovník : (malířství, sochařství, grafika). Praha: Academia, 1997. ISBN 978-80-200-1909-7.

O'DOHERTY, Brian. *Uvnitř bílé krychle: ideologie galerijního prostoru*. Praha: tranzit.cz, 2014. Navigace. ISBN 9788087259306.

ŠOBÁŇOVÁ, Petra. 2012. *Muzejní edukace*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci. ISBN 978-80-244-3003-4.